

Союз Українок України
Львівський відділ Союз Українок

УКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ

МАТЕРІАЛИ I-ої МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
24-26 вересня 2004 року

Львів-2004

Львівський відділ Союзу Українок України з часу відновлення організації (1989 р.) ініціював низку програм і проектів, які, на наш погляд, завжди були на часі, про що ми писали у "журнали" Львівського відділу СУ "Шляхетність ідеї – енергія праці".

Сьогодні ми започаткуємо те, чого ще не робили. Започаткуємо діалог вчених з різних регіонів України та світу про українську жінку, про її тернистий шлях до подолання стереотипів і обмежень, шлях боротьби за незалежну цивілізовану державу, шлях, який веде до храму, до родини, до любові.

Висловлюємо щирі вдячність нашим вченим, які відгукнулися на запитання взяти участь у роботі міжнародної конференції, присвяченій актуальним проблемам жіночого руху.

Висловлюємо сердечну подяку за привітання нашої конференції депутату Верховної Ради України, Голові Союзу Українок України п. Лілі Григорівч, а також Голові Союзу Українок Америки п. Ірені Куровицькій.

Цей збірник наукових праць, що виходить завдяки старанням Львівського відділу СУ, приурочуємо до славної дати – 120-річчя зародження організованого українського жіночого руху.

Редакційна колегія:

*Зоряна Білик, Мирослава Дядюк,
Марта Кічоровська-Кебало, Оксана Маланчук-Рибак*

*Видано при фінансовій підтримці
фірми "Євшан" (Канада),
директори Марійка Сохан
та Богдан Тимець*

Відповідальний редактор *Зоряна Білик*
Редактор *Ольга Катола*
Художній редактор *Зеновія Юськів*
Верстка *Миколи Барановського*

Друк ВКП "ВМС"
тел./факс (0322) 97-05-67
e-mail: vms@utel.net.ua

Література

1. Айвазова С.Г. Русские в лабиринте равноправия: Очерки по литературной теории и истории: Документальные материалы. – М., 1998.
2. Женский вестник. – С.Пб., 1905 – № 5.
3. Стайтс Р. Женское освободительное движение в России: Феминизм, нигилизм и большевизм, 1860 – 1930 / Пер. с англ. – М., 2004. – 616 с.
4. Харьковские губернские ведомости. – Х., 1902. – Дек.
5. Смоляр Л.О. Минувле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст.: Сторінки історії: Монографія. – Одеса, 1998. – 408 с.
6. Союз женщин.–С.Пб., 1908 – № 1, 3.
7. Бюллетени Первого Всероссийского женского съезда. – С.Пб., 1908. – № 1–10.
8. Отчет Харьковского общества взаимопомощи трудящихся женщин за 1907 год. – Х., 1907. – 103 с.
9. Российский Государственный исторический архив. – Ф. 1278, оп.5, д.1249–1169.
10. Русские ведомости. – М., 1917. – Янв.-март.
11. Юкина И.И. Как мы получили избирательные права. – С.Пб., 2000. – 123 с.
12. Известия Харьковской городской думы. – Х., 1917. – № 4, 20.

RESUME

“Women’s Suffrage in Kharkov Province (the second half of the XIXth – the beginning of the XXth centuries)”. Voronina Marina Sergeevna, the teacher at G.S. Skovoroda Kharkov State Pedagogical University.

The paper is dedicated to the problem of women’s political rights in Russian Empire and in Kharkov province as its constituent. There has been shown the process of struggle of women organizations for suffrage on the regional and All-Russian levels. There has also been given the survey of direct getting of active and passive suffrage into Kharkov Municipal Duma (March-April, 1917) and the events having accompanied the introducing amendments into Provisional Government programme as to the women population of the country (March 29, 1917).

*Галина Лаврик
(Полтава)*

ІДЕОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ЖІНОК В ОБСТОЮВАННІ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ (1900–1920 рр.)

Реформування української правової системи надає особливої актуальності й ваги проблемам визначення по-новому, відповідно до сьогоденних економічних і соціальних умов, деяких аспектів теорії та практики розвитку гендерних процесів, центральне місце серед яких належить

інституційному механізму прогресу жінок [1, 15]. Прикметно, що “з метою поліпшення становища жінок, підвищення їх ролі у суспільстві та здійснення пріоритетних і першочергових заходів щодо виконання зазначених документів Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН “Жінки у 2000 році: рівність між чоловіками та жінками, розвиток та мир у XXI столітті” Кабінетом Міністрів України було затверджено Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки [2, 36].

Підтримують широкий соціально-філософський погляд на становище жіноцтва, його громадську активність, серцевиною якого є думка про те, що утвердження людського виміру сучасної цивілізації – це справжня сутнісна ознака жіночого руху, як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники [3]. Наукова традиція має достатній матеріал, який обґрунтовує причетність слабкої статі до захисту суспільних інтересів у політиці на кожному із етапів розвитку жіночого руху в Україні.

Суспільно-громадську спроможність жінок на етапі революційних перетворень і війн, формального набуття прав і свобод нарівні з чоловіками, отримання досвіду політичної боротьби (1900–1920 рр.) (гаслом цього етапу стало: “До повноти громадянських прав жінок у власній державі”) відбивало їхнє ставлення до цінностей інституту основних прав людини, зокрема права на свободу совісті та віросповідання.

Прищипове значення для здійснення цього права на тих українських землях, що входили до складу Російської імперії, мало віднайдення способів поєднання (способів взаємопроникнення) релігійних норм, приписів та світського законодавства. У полі зору знавців останнього перебував “світський” принцип віротерпимості, доведений до своїх крайніх логічних висновків про те, що державної Церкви не повинно існувати і Церква має бути зовсім окремим від держави організмом, у Сполучених Штатах Америки. “Там державний уряд зовсім не мішається до справ віри, – пояснював сучасникам видавничий український мислитель і громадський діяч Михайло Драгоманов, – не тільки кожному воля держатися такої віри, якої він хоче, належати до якої церкви чи не належати ні до якої, але державний чи громадський уряд і не дає грошей ні на яких попів – їх удержують ті, що до них признаються, а в школах державних чи громадських всі діти записуються на світську науку, а церковної науки дітей навчають осібно, коли того хочуть батьки. Такі порядки звуться розділ церкви від держави” [4, 88–89].

У межах Російської імперії, де ієрархи православної Церкви ревно виконували централізаторські інструкції Синоду та імператорів, забезпечуючи парадний чин “православія, самодержавія, народності”, не могло не існувати обмеження людей в їхніх правах – як громадянських, так і політичних. Це наводило науковців на думку про необхідність реформування існуючий у країні порядок у справах релігії, влучно названий про-

фесором Київської духовної академії і Київського університету по кафедрі канонічного права П.О.Лашкарьовим “цезаронапізмом”.

Майбутня політико-правова основа свободи совісті та віровизнання викладалася у найбільш популярному на території дореволюційної Росії Енциклопедичному Словнику Ф. Брокгауза й І. Ефрона. Свобода совісті, як і свобода зборів, слова і друку, з'їздів, зібрань, союзів та асоціацій тощо, належала тут до тих видів свобод людини, які стосувалися її моральних інтересів. Разом із свободами, що торкалися матеріальних інтересів людини, як-от: свобода від самочинних обшуків і арештів, пересування без дозволу начальства або без паспорта в межах території держави і поза нею, свобода приватної власності, торгівлі, праці й промисловості, – свобода совісті включалася до особистої свободи людини, гарантією якої мала виступати свобода політична. Остання визначалася відповідною організацією державного життя з активною участю в управлінні ним громадян та високим рівнем поваги до людської особистості. Однак і за таких умов найбільш цінна із свобод людини – свобода совісті – підлягала деяким законним обмеженням у тому плані, “що релігії не дозволялося чинити дії, злочинні з точки зору існуючого права, або відмовлятися від дій, обов'язкових з цієї ж точки зору” [5, 172, 174].

Можна стверджувати, що такі міркування про залежність вияву різних категорій прав людини, у тому числі і свободи совісті, від інтересів держави, її політики не були чимось випадковим і чужим для української дореволюційної політико-правової думки, хоч обсяг та інтерпретація теоретичних положень і її висновки мали відповідати підневільному становищу та імперським поглядам на політичний статус України. Так, здійснюючи найпершу в Україні розробку проблеми прав людини, М. Драгоманов постійно підкреслював, що свобода совісті, право людини сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, повна рівність усіх віросповідань є невід'ємною частиною політичної свободи, необхідною умовою вільного розвитку суспільства. До ґрунтового переліку прав людини пунктом е) розділу А § 1 статті III своєї політико-соціальної програми “Вольный Союз” – “Вільна Спілька” вчений включає “свободу совісті (віри або безвір'я) та будь-якого публічного богослужіння і обрядів, що не суперечать громадській моралі” [6, 8; 22, 126]. Зазначаючи, що “з цієї свободи витікає відміна державної церкви і перетворення всіх церковних установ у приватні, які утримуються винятково за рахунок бажаючих і керуються відповідно до їх волі, без жодної допомоги або втручання установ світських” [6, 8-9; 22, 126].

У цих твердженнях актуалізувалися основні положення, викладені діячами політичних партій Наддніпрянщини і Галичини. У пошуках різних державно-правових засобів, конструкцій і форм, спрямованих проти клерикалізму, зосереджених на відстоюванні свободи совісті та рівності

...повідань, більшість із цих партій переймалися проблемами церковної політики, хоча і підходили до них із різних позицій. Так, прициплу ставлення до церковно-релігійного питання – “відокремлення церкви від держави”; “невтручання державної влади до релігійних справ”; “пауючої релігії в Україні не має бути” тощо – у програмі Української народної партії, написаній М. Міхновським і виданій у Галичині наприкінці 1905 р., поєднувалися із вимогою “незалежної української церкви” [7, 72, 73]. (Таку особливість програми УНП серед інших відзначав науковий співробітник Українського інституту марксизму-ленінізму, професор І.К.Сухоплюєв. “Програма УНП щодо ставлення партії до релігії складена досить детально, значно детальніше, ніж відповідні програми західноєвропейських і російських соціалістичних партій, – писав він на початку 1920-х рр. – Почасти це можна пояснити бажаннями українських націоналістів всюди, де тільки можливо, зокрема і в релігійному питанні, підкреслити свою самостійність, незалежність” [8, 288, 289]). Цілком закономірно, що в організації церковного життя Українська народна партія апелювала до давніх українських народних традицій. Слідом за нею це робила й Українська радикальна партія (виникла наприкінці 1905 р.), попередниця Товариства українських поступовців (засноване 1908 р.) – партія, що теж репрезентувала український національно-політичний авангард [7, 88, 91].

На загальнодемократичних засадах вирішувалися питання церковної політики й українськими політичними партіями соціалістичного та соціал-демократичного спрямування. Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) у своїй програмі, ухваленій на II черговому з’їзді в грудні 1905 р., повторювала вимоги Ерфуртської програми німецької соціал-демократії 1891 р. проголосити релігію приватною справою (щоправда, не додаючи слів “лише для буржуазної держави, але в жодному разі не щодо робітничої партії”) і скасувати допомогу церквам від держави, дублювала програму російської соціал-демократії у частині, що стосувалася проголошення необмеженої волі сумління, знищення всіляких привілеїв релігії [7, 94, 97]. (УСДРП поряд з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР) стала однією з впливових партій Центральної Ради, згодом – Директорії.) Подібні вимоги містилися і програмі Української соціал-демократії Росії (існувала в 1915–1916 рр.), Української партії соціалістів-революціонерів. УПСР організаційно оформилася у квітні 1917 р. шляхом об’єднання окремих груп та гуртків есерівського напрямку, що існували з 1905 р. У липні 1917 р. вона ухвалила програму, яка передбачала “повну волю сумління (релігії)”, “відділення церкви від держави і школи від церкви. Признання релігії приватною справою людини, а церкви – приватним союзом вірних” [7, 136]. Однак проект укладеної і переглянутої за часів радянської влади програми УПСР не містив жодного слова про відокремлення Церкви від

держави, про антирелігійну пропаганду. У його другій частині “Про духовну культуру” “релігійну виключність, нетерпимість і реакційний політичний вплив церкви” передбачалося “нейтралізувати через школу або позашкільне виховання республіки” [9, 42]. Це було підставою для порівняння тодішніми лідерами більшовицької партії програми Української партії соціалістів-революціонерів з програмою Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) на предмет виявлення у тій тезі, які засвідчували б намагання її членів “стати на похилу площину щодо релігії”, “поєднати марксизм і християнство” тощо.

У такий спосіб більшовиками демонструвалася “непогрішність” вимог російської соціал-демократії щодо релігії і Церкви, які мали втілюватися у відповідні закони з моменту захоплення влади. Про неминучу потребу державної організації церковної політики в Україні як складової частини державного будівництва в цілому при цьому не йшлося.

Першу спробу залучення державних чинників до вирішення проблем у релігійній сфері здійснювали українські уряди періоду визвольних змагань. Центральна Рада, до якої ввійшло 11 жінок (дві стали членами Малої Ради), відстоювала принципи свободи совісті, рівноправності віросповідань, відокремлення Церкви від держави та невтручання держави у релігійні справи. Конституція Української Народної Республіки (УНР), затверджена Центральною Радою в останній день її існування, надавала громадянам України рівні права, незалежно від національності, віросповідання, ставлення людини до релігії взагалі.

Усе це було оптимальним варіантом облаштування державно-церковних відносин, вартим основних тенденцій і досягнень законодавства та юридичної практики демократичних країн із розвинутою юридичною культурою, позитивного досвіду “досягнення більш справедливих соціальних відносин”, виробленого з участю “найбільш консервативного елемента людства – жінок”, що ставали “рушійними силами найбільш радикального прогресу” [10, 47, 49], а також суспільних уявлень про Церкву в Україні в період розмежування сфер влади між нею та державою як важливу і цінну інституцію.

Література

- Національний звіт щодо впровадження інституційного механізму прогресу жінок // Громадські ініціативи. – 1999. – № 5. – С. 15–17.
- Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2004–2005 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р., № 479 // Людина і праця. – 2001. – № 6. – С. 36–41.
- ив.: *Маланчук-Рибак О.* Українські жіночі студії: історіографія та історіософія // Громадські ініціативи. – 2000. – № 2. – С. 34–36; № 3. – С. 22–23; *Шевченко Н. В.* Гендер у дзеркалі історії та перспективи розвитку гендерних студій в Україні // Український історичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 30–39; № 2. – С. 34–38.

- Драгоманов М. П.* Віра й громадські справи // Пам'яті Михайла Драгоманова, 18 1920: Збірник. - Х.: Попор, 1920.
- Энциклопедический словарь / Под ред. И.Е.Андреевского; Изд. Ф. А. Брокгауз И.А.Эфрон: В 54 т., 86 кн. - С.Пб.: Типография Акц. Общ. "Издательство Дель-Брокгауз-Эфрон, 1898. - Т. 29.
- "Вольный Союз - Вільна Спілка". Опыт украинской политико-социальной программы. Свод и объяснения М. Драгоманова. - Женева: "Типография громади", 198
- Українські політичні партії кінця ХІХ - початку ХХ ст.: Програмові і довідкові матеріали / Упоряд. В.Ф.Шевченко та ін. - К.: Консалтинг, Фенікс, 1993.
- Сухоплюс І.* Ставлення соціалістичних партій II Інтернаціоналу до релігії. - К.: Пролетар, 1932.
- Програма Української Партії Соціалістів-Революціонерів // Борітеся - поборете. 1922. - Лют. - № 6.
- Браун Л.* Женский вопрос, его историческое развитие и экономическое значение / Русское богатство. - 1903. - № 4. - С. 46-49.
- Ideological and legal principles of women, taring part in upholding their rights of faith in Ukrain 1900-1920 s.

Lavrik G. V. Poltava Pedagogical University named after V.G.Korolenko.

This article is devoted do the ideological and legal trends, intentions and tasks which influenced the process of finding the ways for women to realise the rights of faith in condition of society and political at the beginning of the XX century

*Олена Андрієнко
(Донецьк)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активним впливом загальних процесів глобалізації на всі його рівні та структурні елементи. У цьому контексті певних трансформацій зазнають, передусім, суспільна свідомість, специфіка світобачення та інтерпретації окремих подій, фактів, ціннісно-нормативних поведінкових настанов та ін. Усе це має безпосередній вплив на формування тієї соціокультурної, політичної, а також соціально-психологічної реальності, в рамках якої ми існуємо і частиною якої виступаємо. Одним із найважливіших аспектів даної соціальної реальності є гендерні образи та ролі, що в ній діють і у багатьох моментах її обумовлюють. Зокрема, це функціонуючі сьогодні в суспільстві жіночі образи та рольові стандарти. На сьогодні жінки в Україні мають достатньо великий ступінь соціальної та політичної активності, і ці тенденції постійно розвиваються. Зараз формування стабіль-

ЗМІСТ

<i>Оксана Маланчук-Рибак (Львів)</i> ФЕМІНІЗМ У СИСТЕМІ ІДЕОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ (галицька модель ХІХ – початку ХХ ст.)	3
<i>Марта Кічоровська-Кебало (Нью-Йорк, США)</i> ЯК ВИГЛЯДАЄ УКРАЇНСЬКИЙ ФЕМІНІЗМ?	12
<i>Станіслав Стасенко (Донецьк)</i> ГЕНДЕР, ПОСТМОДЕРН І РЕЛІГІЯ	18
<i>Мирослава Дядюк (Львів)</i> ПОЛІТИЧНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ: 1921-1939 РР.	23
<i>Марія Вороніна (Харків)</i> ВИБОРЧІ ПРАВА ЖІНОК ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)	32
<i>Галина Лаврик (Полтава)</i> ІДЕОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ЖІНОК В ОБСТОЮВАННІ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ (1900–1920 РР.) ..	37
<i>Олена Андрієнко (Донецьк)</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПОСТРАДІАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	42
<i>Марина Антонець (Полтава)</i> РОЗУМІННЯ РОЛІ ЖІНКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	48
<i>Я. Ваврисевич, О. Дура (Львів)</i> РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА У ВИХОВАННІ ТА ФОРМУВАННІ НАЦІО- НАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ НАШОЇ ДЕРЖАВИ. .	54
<i>Любов Старецька, Ганна Гульчій, Богдана Фуртак (Львів)</i> ОЛЕНА КИСЛЕВСЬКА – ГРОМАДСЬКА ДІЯЧКА, ЛІТЕРАТОРКА, ОРГАНІЗАТОРКА МІЖНАРОДНОГО ЖІНОЧОГО РУХУ	59
<i>Уляна Молочко (Дрогобич)</i> СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЬГИ БАЧИНСЬКОЇ	65
<i>Ірина Рутило, Надія Волинець (Бережани)</i> ПОДВИЖНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПИСЬМЕННИЦІ ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ОСВІДОМЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА (1904–1938 РР.)	71
<i>Ірина Стародубцева (Донецьк)</i> СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНІХ ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ДОНБАСІ (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)	77
<i>Лариса Моїсєнко (Донецьк)</i> ПІДГОТОВКА ЖІНОЧИХ УЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ ДЛЯ ШКІЛ ВІДОМСТВА ПРАВОСЛАВНОГО СІНОДУ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТ. (на прикладі Катеринославської єпархії)	84
<i>Наталія Кирієнко (Київ)</i> ОБРАЗ ЖІНКИ У ЛІРИЦІ МИХАЙЛА ОРЕСТА ТА УКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ	90
<i>Зеновія Ханас (Стрий)</i> ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ НА СТРИЙЩИНІ	95
<i>Юрій Котляр (Миколаїв)</i> УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЧЕ ПОВСТАНСТВО ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.	100
ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ УКРАЇНОК <i>Ірина Одниск-Дзюбинська (Маямі, США), Ольга Пастушенко (Львів)</i>	105
Алфавітний покажчик учасників конференції	111